

REFİK HALİT ROMANLARINDA GÖÇMENLERİN
İSTANBULLULAŞ(AMA)MASI

IMMIGRANTS BEING FROM ISTANBUL OR NOT BEING FROM ISTANBUL
IN REFIK HALİT NOVELS

Fatih ÇAKMAK

Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:

Doktorant, Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk
Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Sakarya, Türkiye.
Öğr. Gör., Sakarya Uygulamalı
Bilimler Üniversitesi, Dil Eğitim-
Öğretim Uygulama ve Araştırma
Merkezi, Sakarya, Türkiye.

ORCID:0000-0001-6772-0705

E-mail: fatihcakmak@subu.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 29.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2023

Kaynak Gösterim / Citation:
Çakmak, Fatih (2024). "Refik
Halit Romanlarında Göçmenlerin
İstanbululaş(ama)ması", Yeni
Türk Edebiyatı Araştırmaları.
16/31, 001-018.

[http://dx.doi.org/10.26517/
ytea.553](http://dx.doi.org/10.26517/ytea.553)

Öz

Türk Edebiyatının önemli sanatçılarından biri olan Refik Halit Karay'ın (1888-1965) hayatında İstanbul'un yerinin her zaman farklı ve önemli olduğu; anıları, romanları, hikâyeleri ile köşe yazıları üzerinden bilinmektedir. Hayatı süresince Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinde yaşanan mühim kırılma noktalarına şahit olmuştur. Öte yandan bu süreçleri yirmi romanında farklı noktalarıyla İstanbul'un değişik yönlerine değinmek suretiyle işlemiştir. Karay'ın romanlarının genelinde işlediği konuların başında İstanbulluluk, iç ve dış göçlerle İstanbulluluk anlayışındaki yaşanan değişim gelir. Bu çalışmada Karay'ın romanlarında işlediği İstanbulluluk üzerinden şehre yeni gelen göçmenlerin İstanbul'un kültürel-sosyal hayatından nasıl etkilendiklerinin ve yine kültürel-sosyal hayatı, mekânları nasıl etkilediklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Refik Halit Karay genel anlamda Anadolu'nun farklı bölgelerinden, Balkanlardan ve kısmen de Kafkasya'dan gelen Müslüman göçmenleri romanlarında işlemiştir. Bununla beraber gayrimüslimlerden de Sovyet ihtilalinden kaçıp gelen çarlık rejiminin asillerinin, askerlerinin üst zümresi ve onların ailelerini teşkil eden "Beyaz Ruslar"ı birçok romanında farklı açılardan kullanmış, onların İstanbulluluk anlayışına tesirini ve İstanbulluların da onlara olan tesirlerini ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbullulaşmak, kentlileşmek, Refik Halit, Göç, Muhacir, Beyaz Ruslar.

Abstract

It is known through his memoirs, novels, stories and columns that the place of Istanbul in the life of Refik Halit Karay (1888-1965), one of the important artists of Turkish Literature, has always been different and important. Throughout his life, he witnessed important breaking points in the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye. On the other hand, he has dealt with these processes in his twenty novels by touching on different aspects of Istanbul at different points. One of the most important topics that Karay's novels deal with in general is the change in the understanding of Istanbulness, internal and external migration and Istanbulness. In this study, it is aimed to reveal how the new immigrants to the city are affected by the cultural-social life of Istanbul and how they affect the cultural-social life and places through the Istanbulness that Karay deals with in his novels. Refik Halit Karay generally depicted Muslim immigrants from different parts of Anatolia, the Balkans and partly from the Caucasus in his novels. In addition, he used the "White Russians", the upper class of the nobles and soldiers of the tsarist regime who fled from the Soviet revolution and their families, from different angles in many of his novels, and dealt with their influence on the understanding of being an Istanbulite and the influence of Istanbulites on them.

Keywords: Istanbulness, Urbanization, Refik Halit, Immigration, Immigrant, White Russians.

Extended Summary

During the Ottoman Empire period, there were many mass migrations from outside the Ottoman geography to within the country, from within the Ottoman geography to outside the country and between different regions within the country at different dates. These migrations continued during the Republic of Türkiye and as it is known, they still continue. The terms used in the studies on migrations differ within themselves. At this point, different terms were found according to the situation of those who migrated or were forced to migrate. For example, large-scale population movements from the Caucasus region to the Ottoman geography in 1864 were referred to as "muhaceret/muhacirlik" in early studies, and later as deportation, exile, ethnic cleansing or genocide. Apart from these, the terms migrant, refugee (in the sense of asylum seeker) and deportation (in the sense of deportation without return) were used for people in such situations. The word migrant, which is the most inclusive of these terms, is taken as the basis for the study. Sociologists have categorized migrations by paying attention to their causes, directions and the number of people involved. In this context, it is possible to divide migration into two groups as internal migration and external migration based on the territory of the country in terms of the directions of migration in the modern period state understanding.

Istanbul, which served as the capital of the Ottoman Empire for centuries, became a port of refuge for many internal migrants from Anatolia in the last century of the empire, especially due to the lands lost due to the wars lost and the deteriorating economic life. When the "White Russians" who fled Russia due to the Bolshevik Revolution (1917-18) and came to Istanbul by ship, the social, cultural and economic life of Istanbul was deeply affected.

Refik Halit Karay, one of the most important figures in Turkish literature, generally dealt with the social changes experienced by Turkish society, the effects of these changes on people, the "profiteers" who took advantage of extraordinary situations such as periods of war, and the oppressed middle economic class people in his novels. Karay is generally conservative against corrupt change (Okay, Refik Halit Karay 481). The author lived a life of forced immigration in two periods of his life. He was exiled to Sinop (1913) due to his serious opposition to the political party of the Union and Progress (İttihat ve Terakki), followed by exile in Çorum, Ankara and Bilecik (1913-1918). The author, who returned to Istanbul after the Armistice, took an oppositional stance towards the War of Independence since he thought that the War of Independence was initiated by the members of the Union and Progress Party. For this reason, he left Istanbul for Beirut by ship (1922) due to the lynching and death of Ali Kemal, a dissident like himself in the following period (Karay, Minelbab İlelmihrab 227). Karay returned to Turkey in 1938 with the amnesty law enacted after about sixteen years. His exile gave him the opportunity to observe the situation of immigrants (muhajir,

refugee, exile) in general and to psychologically understand their situation.

Although the novel is a fictional genre, there is a theory of novel criticism in terms of the fact that it is influenced by the author's life, observations and experiences and that it processes them. In this context, it can be said that the above-mentioned possibilities for Karay were effective in drawing immigrant types and characters in his novels - also as someone who lived in exile. In addition, the findings in his columns, which are the product of his observations on immigrants, are also presented as a supporting element in this study. In twelve of the twenty novels Refik Halit wrote, he used immigrants who came to Istanbul through internal and external migrations in his cast of characters or gave information about them by interrupting the flow of the novel in order to mention them. These twelve novels are as follows alphabetically: *Anahtar* (1947), *Bu Bizim Hayatımız* (1950), *Bugünün Saraylısı* (1954), *Çete* (1939), *Dişi Örumcek* (1953), *Dört Yapraklı Yonca* (1957), *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920), *Kadınlar Tekkesi* (1956), *Nilgün (Mapa Melikesi Nilgün - 1950-1952)*, *Yerini Seven Fidan* (1977), *Yezidin Kızı* (1937), *2000 Yılın Sevgilisi* (1954). In the quotations made from these novels, the spelling and punctuation features of the works have not been changed as they are today; their original form has been preserved.

Karay conveyed the social, cultural and economic effects of the immigrants who came to Istanbul and discussed in detail the positive and negative effects of these immigrations on the existing "Istanbul culture". In his novels, he generally attributed negative adjectives to the immigrant heroes he fictionalized in his novels, and he dealt with some issues in his novels that they destroyed or corrupted and changed the understanding of "Istanbulness" from different angles through their inability to urbanize. On the other hand, he gave generally positive characteristics to the people he characterized as "Old Istanbulites".

In this study, document analysis method was used as a qualitative research method through Refik Halit Karay's twelve novels mentioned above. Based on Karay's novels, there is no previous comprehensive research on immigrants who came to Istanbul and influenced and were influenced by Istanbul life. The purpose of this research is to shed light on the literary, historical and sociological studies to be conducted in the future by revealing how the newly arrived immigrants were affected by the social, cultural and economic life of the city and how they affected it through the Istanbulness -which is accepted as a state of high sophistication -that Refik Halit portrayed in his novels.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti döneminde farklı tarihlerde Osmanlı coğrafyasının dışından içine, içinden ülke dışına¹ ve yurtiçinde farklı bölgeler arasında çok fazla kitlesel

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gülsoy, Ufuk. "Osmanlı Topraklarına Avrupa'dan Muhacir İskanı (1856-1859)." *İlmi Araştırmalar*, c.0 s. 3, 1996, ss. 51-65; Oran Arslan, Nebahat. "Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945)." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 14, s. 35, 2007, ss. 341-359 ve Pustu,

göçler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bu göçler devam etmiştir² ve bilindiği üzere halen de etmektedir. Yapılmış olan göçlere dair çalışmalarda kullanılan terimler kendi içinde farklılık arz etmektedir. Bu noktada göç eden veya göçe zorlananların durumlarına göre farklı terimler bulunmuştur. Örneğin 1864'te Kafkasya bölgesinden Osmanlı coğrafyasına yönelik büyük çaptaki nüfus hareketleri ilk çalışmalarda muhaceret/muhacirlik sözcüğüyle, sonrasındaysa tehcir, sürgün, etnik temizlik veya soykırım terimleriyle ifade edilmiştir. Bunlar dışında bu gibi durumlardaki insanlar için göçmen, (sığınmacı anlamıyla) mülteci ve (geri dönmeyecek şekilde sınır dışı edilmek anlamında) deport etmek, deportasyon terimleri kullanılmıştır. Bu terimlerin arasında en kapsayıcı olan göçmen³ kelimesi çalışmaya esas kabul edilmiştir. Sosyologlar göçleri; nedenleri, yönleri ve katılan insan sayısına da dikkat ederek sınıflandırmıştır. Bu bağlamda modern dönem devlet anlayışında göçleri yönleri bakımından ülke topraklarını temel alarak iç göç ve dış göç şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür.⁴

Osmanlı Devletine asırlarca başkentlik yapan İstanbul, imparatorluğun son asrında özellikle de kaybedilen savaşlarla yitirilen topraklarından ve bozulan iktisadi hayatı sebebiyle Anadolu'dan çok fazla iç göçmenin sığınacağı liman haline gelmiştir. Bunlara Bolşevik İhtilali sebebiyle (1917-18) Rusya'dan kaçarak gemilerle İstanbul'a dış göçle gelen "Beyaz Ruslar" da eklenince İstanbul'un sosyal, kültürel ve iktisadi hayatı derinden etkilenmiştir.

Türk Edebiyatındaki önemli şahıslardan olan Refik Halit Karay, genel manada Türkiye'de yaşanan sosyal kırılmaları, bu kırılmaların insanlar üzerindeki etkilerini, harp dönemleri gibi olağan üstü durumlardan faydalanan "vurguncu"ları, ezilen orta sınıf insanını romanlarında işlemiştir. Karay, genel olarak yozlaşmış bir değişime karşı muhafazakârdır (Okay, Refik Halit Karay 481). Yazar, yaşamının iki döneminde mecburi bir göçmenlik hayatı yaşamıştır. İttihat ve Terakki'ye ciddi anlamda muhalefeti sebebiyle Sinop'a (1913) sürgün edilmiş; bunu sırasıyla Çorum, Ankara ve Bilecik sürgünü (1913-1918) takip etmiştir. Mütareke sonrası İstanbul'a dönen yazar, Kurtuluş Savaşının İttihat ve Terakki mensuplarınca başlatıldığını düşündüğünden Milli Mücadele'ye de muhalif bir tavır takınmıştır. Bundan ötürü ilerleyen süreçte kendisi gibi muhalif olan Ali Kemal'in linçe uğrayıp ölmesi sebebiyle gemiyle İstanbul'dan Beyrut'a gitmiştir (1922) (Karay, Minelbab İlelmihrab 227). Karay, yaklaşık on altı sene sonunda çıkarılan af kanunu ile 1938'de Türkiye'ye dönmüştür. Geçirdiği sürgünler onda genel anlamda göçmenlerin (muhacir, mülteci, sürgün) durumlarını müşahade etme ve psikolojik

Yunus. "Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918)." *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, c. 1, s. 2, 2020, ss. 591-636.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz: Barkan, Ömer Lütfi. "Türkiye'de muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. c. 10, s. 1-4, 1949, ss. 204-223.

3 Kendi ülkesinden [ve şehriden] ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye [veya şehre] giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir. (TDK Büyük Türkçe Sözlük)

4 Ayrıntılı bilgi için bkz: İpek, Nedim. "Kaynakların Dilinde Göç Kavramı." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 17, s. 17, 2014, ss. 9-20.

olarak onların durumlarını anlayabilme imkânını kendisine sunmuştur. Roman türü her ne kadar kurmaca özelliğe sahip bir tür olsa da yazarının hayatından, gözlemlerinden ve deneyimlerinden etkilenmesi, bunları işlemesi gerçeği noktasında roman eleştiri kuramı mevcuttur. Bu bağlamda Karay için yukarıda bahsi edilen imkânların romanlarında göçmen tip ve karakterlerini çizebilmede -sürgünlüğü yaşamış biri olarak da- etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca göçmenler üzerine gözlemlerinin ürünü olan köşe yazılarındaki tespitleri de bu çalışmada destekleyici unsur olarak sunulmuştur. Refik Halit, yazmış olduğu toplamda yirmi romanından on ikisinde iç ve dış göçlerle İstanbul'a gelmiş göçmenleri şahıs kadrosu içinde kullanmış ya da onlardan bahsetmek için özellikle roman akışını keserek haklarında bilgi vermiştir. Bahsi edilen bu on iki romanı alfabetik olarak şunlardır: *Anahtar* (1947), *Bu Bizim Hayatımız* (1950), *Bugünün Saraylısı* (1954), *Çete* (1939), *Dişi Örümcek* (1953), *Dört Yapraklı Yonca* (1957), *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920), *Kadınlar Tekkesi* (1956), *Nilgün (Mapa Melikesi Nilgün – 1950 - 1952)*, *Yerini Seven Fidan* (1977), *Yezidin Kızı* (1937), *2000 Yılın Sevgilisi* (1954). Bu romanlardan yapılmış alıntılarda eserlerdeki yazım ve noktalama özellikleri günümüzdeki şekliyle değiştirilmemiş; asıl hâli korunmuştur.

Karay; İstanbul'a gelmiş göçmenlerin sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan etkilerini aktarıp mevcut "İstanbul(lu) kültürüne" bu göçlerin olumlu ve olumsuz tesirlerini ayrıntılarıyla ele almıştır. Romanlarında kurguladığı göçmen kahramanlara genellikle olumsuz sıfatlar yükleyerek onların kentleşememeleri üzerinden "İstanbulluk" anlayışını farklı açılardan yıktığı veya bozup değiştirdiklerine dair bazı hususları romanlarında işlemiştir. Bunların karşısında "Eski İstanbullu" olarak nitelediklerini ise genel anlamda olumlama yoluna gitmiştir.

Bu araştırmada Refik Halit Karay'ın yukarıda mezkûr on iki romanı üzerinden bir nitel araştırma yöntemi olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Karay'ın romanlarından hareketle İstanbul'a gelmiş, İstanbul yaşamını etkilemiş ve ondan etkilenmiş göçmenler üzerine daha önce yapılmış kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu araştırmanın yapılmasındaki maksat Refik Halit'in romanlarında işlediği -yüksek bir kültürülük hali olarak kabul edilen- İstanbulluk üzerinden yeni gelen göçmenlerin şehrin sosyal, kültürel ve iktisadi hayatından ne şekilde etkilendikleri ve yine onu ne şekilde etkilediklerini ortaya çıkararak ileride bu alanda yapılacak edebiyat, tarih ve sosyoloji çalışmalarına ışık tutmaktır.

1. ESKİ İSTANBULLUK

İstanbullu olmak, özellikle 19. asır ve öncesinde yüzyılların biriktirip getirdiği bir kültürün taşıyıcısı, yansıtıcısı olmak demektir. Ancak şehre gerçekleşen "göç istilaları" ile beraber gerçek İstanbulluk anlayışı ve çeşitli durumlar karşısındaki davranış kalıpları yok olup gitmiştir (Egüz 58-59).

İstanbullu sözcüğü, günlük deneyimle zaten "bilinen" ve bu yüzden söylenmeden anlaşılabilir bir dizi ayrıcalığı, seçkinliği, yetkinliği aynı anda

hem yoğunlaştıran, hem çağrıştıran bir terimdir. Sayısız ve sürekli yer değiştiren bir kültürel hiyerarşiler metropolünde, İstanbullu sözcüğü seçkin kültür ile halk kültürü arasındaki sınırdaki nöbet beklemektedir (Öncü 117).

İstanbullu olmak; Karay romanlarının genelinde Osmanlı Devleti döneminde (bilhassa 20. asrın ilk yarısında ve öncesinde) İstanbul'da doğmuş olmayı, ilk gençlik dönemini burada geçirmiş olmayı gerektiren kendi içinde "yüksek kültürlü", "zevk sahibi", olabildiğince "medeni" ve "zarif" olma halidir. Bütün bu sıfatlardan da anlaşılabilceği üzere "İstanbullu" olarak çizilen roman kahramanlarının her biri aslında Osmanlı kültüründe neredeyse olumlanan özelliklerin tümünün vücut bulmuş şeklidir.

Kendisi 1931 yılında İstanbul'da doğan, çocukluğunu, gençlik dönemini burada geçirmiş, İstanbul'da okumuş ve İstanbul'u okumuş olan M. Orhan Okay da burada yaşanan yüksek kültürlülük hali hakkında bilgi verir. Eski İstanbullu kabul edilen kişilerin özellikleri üzerine bildirdiği fikirlerin yanı sıra -yapılan göçlerle- İstanbul'un bozularak değişim geçirdiğinden bahis açar:

İstanbul bir kültür ve sanat şehriydi. Yalnız coğrafyasının ve Doğu'nun değil, Avrupa'nın da en zarif ve medenî insanların yaşadığı bir başkentti. Nedim 'Hep halkının etvârı pesendîde vü makbul' mısraını lâf olsun diye söylememiştir. Şimdi o güzel insanların o güzel atlara binip gittikleri gibi, sanki bütün bir şehir, medeniyeti, zarafeti kuşanmış insanlarıyla beraber kayboldu (Okay, Bir Başka İstanbul 16).

Refik Halit'e göreyse Osmanlı döneminde İstanbul'a dışarıdan gelen aileler bu şehre özel terbiyeyi ve hareketleri özümseyememelerine rağmen onun üstünlüğünü kabul etmektedirler:

Acaba eski mânasile İstanbullu bugün İstanbul'da kaçta kaç nispetinde kaldı? İstanbullu vaktile İstanbul'da uzun zamandan beri yerleşmiş, şehre mahsus tavır ve terbiyeyi sindirmiş ailelerin çocuğuydu.

İstanbulular pek nadir sebeplerle şehirlerinden ayrılırlar, etrafa dağılırlardı. Başka yerlerden gelenler de gene nadir olarak burada kalırlardı. Kalınca da İstanbul terbiyesinin üstünlüğünü kabul ettiklerinden ona uymağa, nazik olmağa çalışırlardı. Hayat şartları değişti. Artık [1949] İstanbul'da tam mânasile İstanbullu azalmıştır (Karay, Aydede-1949 364).

Karay, kendi akrabalarından da örnek vererek eski İstanbulluların İstanbul'dan ayrıldıklarını -başkent olması sebebiyle- Ankara'ya ya da başka bölgelere taşındıklarını bundan ötürü de İstanbul'a yeni göç edenlerle o eski özelliklerini (hususiyetini, hususi çehresini, tavrını) doğal olarak kaybettiğini bildirir. Yukarıda bahsi edilen yüksek kültürlülük hali, eski terbiye İstanbul'un havasından, suyundan değil; bizatihi asırların törpüleyip inceltmesinden gelmektedir (Karay, Aydede-1949 364-365).

Kozmopolit yapıdaki İstanbul'un yerlileri bu kozmopolitliğin getirdiği bazı özelliklere de sahiptir. Onlarda Osmanlı'nın farklı bölgelerinden (genellikle

Anadolu'dan) göç etmiş kişilerde bulunmayan özelliklerin başında karşılaşılan kişileri (ırk, statü, meslek vs. açısından) tanıyabilmek gelir. Karay'ın, *Bu Bizim Hayatımız* romanında mekân olarak kullanılan kahvehanede üç müşteri mevcuttur. Birisinin Selimiye kışlasından emekli olmuş, halen daha çalışabilecek kadar genç bir asker olduğu hükmünü anlatıcıya söyleyip İstanbullu olan kişinin tek bakışta kimin Rum, Ermeni, Yahudi olduğunu bilmesinin ötesinde; askeri, memuru ya da dükkâncıyı birbirinden ayırabileceği bir anlayış ve dikkat genişliğine sahip olduğunu bildirir (24). İstanbul dışından şehre göç eden yeni İstanbulluların bu gibi özellikleri kazanmaları için çok zaman gerektiği hatta yine de birçoğunun kazanamayacaklarına dair hâkim düşünce Karay'ın romanlarında görülür. Konuşma dili özelliklerinde de aynı kanıyı görmekteyiz.

1.1. Eski "İstanbulca"

Osmanlı Devletinde 19. ve 20. yüzyılda kullanılan mürur tezkeresinin zaman zaman aksayan yanları ya da bazı kişilerce -sahte örnekleriyle- manipüle edilmiş olsa da dönem şartları düşünüldüğünde nispeten başarılı sayılabilecek bir iç pasaport özelliğindedir. Bu da devlete Osmanlı coğrafyasındaki tüm insan hareketlerinden haberdar olabilme ve kontrol edebilme kolaylığını sağlamıştı.⁵ Bunun getirdiği sınırlayıcı durumdan ötürü isteyen her kişi İstanbul'a yerleşememekteydi. Devlet eliyle Anadolu'dan iskân politikası gibi sebeplerle getirilen bir kısım halk istisna tutulursa gruplar halinde göçler imkânsızdı. Bu durum ise İstanbul'da konuşulmakta olan Türkçe'nin nispeten korunmasını sağlamıştır. Zamanla devlet izni mukabilinde yapılan küçük çaplı göçler bu İstanbul Türkçesi üzerinde bazı değişimleri başlatmış olsa da Karay'a göre bu değişimler de eski İstanbullu Türkçesinin içinde erimiş, onunla kaynaşmıştır. II. Meşrutiyet öncesi -özellikle de Rumeli'den Balkan savaşları tesiriyle göçlerin başlamasından önce- İstanbul Türkçesinin oldukça duru, fazlasıyla yerel özellikler taşıdığı fakat semtlere göre de bazı farklılıkların olduğu görülür. Bundaki temel sebep önceki dönemlerde devletin ülkenin farklı bölgelerinden insanları gruplar halinde İstanbul'a getirmiş olmasından ileri gelir. Örneğin Aksaray semtindeki halk Aksaray şehriden, Tophane semtine Sinop ve Samsun'dan, Eyüp'e Bursa'dan, Silivrikapı semtine de farklı bölgelerden Arnavutlar yerleştirilmiştir. Ayrıca bu insanlar toplu halde gelmeleri sebebiyle -İstanbul ağız özelliklerine genel olarak uysalar da- kendi dil, ağız özelliklerinden bazılarını buradaki Türkçede kullanıma sokmuşlardır. Bilhassa bazı kelimelerin telaffuzu mahalleden mahalleye, hatta aileden aileye farklılık arz etmiştir (Karay, *Aydede*-1949 365). Karı-koca arasındaki konuşmada dahi telaffuz ve kelime farkları görülebilmektedir.

Meselâ 'marul' sözünü İstanbullu bir gelin ile aynı aileden güvey epeyce farklı söyleşirdi. Okuryazarla ümmî lehçesi de hesaba

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Turna, Nalan. 19. Yy'den 20. Yy'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürur Tezkereleri. Kakküs Yayınları, 2013.

katılmalı: Baba 'mehkeme' der, ana 'mahkehe'den ayrılmazdı. Bütün bunlar öyle olmakla beraber esasta bir İstanbul lehçesi vardı ki, dört kelime konuşunca hemen hükmünü verirdi (Karay, *Aydede*-1949 365).

Karay, tüm bunları İstanbullu Türkçesini zenginleştirici bir unsur olarak görür. Bunun ötesinde Eski İstanbul'da yaşamış olan Rumlar Türkçeden bazı kelimeleri, özellikleri Rumcaya aldıkları gibi Rumcadan bazı kelimeleri de Türkçe konuşmalarında sıklıkla kullanmaları sebebiyle Rum olmayan Eski İstanbullular bunları rahatlıkla anlayabilirdi. Refik Halit bu durumu romanında bir anlayış genişliği şeklinde vermiştir. İstanbul'a başka şehirden gelen roman kahramanı Erbil, kendisine bir cümlede sonunda söylenen "Katalavis?" [Anladın mı?] sorusunu anlayamaz ve bu durum romanda anlatıcı tarafından Erbil'in eski İstanbul çocuğu olmayışına yorulur. Ona göre şayet Erbil, İstanbul'daki Katalinalar, Marikalar, Eftalyalar devrini yaşasaydı bu soruyu sormaya gerek görmezdi. Ardından Feyzullah, yine Erbil'in anlayamayacağı içinde "Kardiyamu!" [canım benim!] ifadesinin sıklıkla geçtiği Rumca bir türkü söyleyerek eski İstanbullu oluşuyla övünür (Karay, *Yerini Seven Fidan* 163). Romanda İstanbul'a dışarıdan gelmiş olan Erbil'e -sadece İstanbul dışında doğup ilk gençliğini geçirdiği için- yukarıda bahsi edilen "anlayış genişliği" bahsedilmez.

Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması sonucu İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Haris Spataris de kitabında bahsi edilen vaziyeti destekleyici argümanlar sunmaktadır. İstanbul ahalisinden olan Rumlar kendi dillerine günlük konuşma Türkçesinden ifadeleri almanın yanında Türkçeyi Rumca ile harmanlayıp Türklerle konuştuklarını bildirir. Devletin lisanını tam olarak bilmemekle gururlandıklarını ancak sonradan Ankara, Konya tren seferlerinin başlamasıyla Anadolu'daki Rumların gelişile vaziyet aleyhlerine dönmüştür. Zira yeni gelen Rumlar [her ne kadar İstanbul Türkçesi olmasa da] Türkçeyi onlardan daha iyi bildikleri için pazarlarda kendi egemenliklerini kurmuşlardır (Spataris 44).

1.2. Eski İstanbullu Kadınlar

Refik Halit romanlarındaki eski İstanbullu kadın karakter ve tiplerinin çoğunluğunu namus timsali ve sözüne güvenilir kadınlar olarak kurgulamıştır. İstisnai açıdan bunların dışında tipler olsa da kadın karakterler genel anlamda yukarıda belirtilen şekildedir. O, İstanbul'un helâke uğramış bir kent olan Sodom kentinin durumuna düşmeişinin bundan ileri geldiğini iddia etmektedir. Kadınlar Tekkesi romanında başkahraman olan Baki'nin tarikat üzerinden ele geçirmeye çalıştığı müridesi Neşide'nin onu reddetmesi anlatıcı tarafından eski İstanbullu kadınların namuslu oluşuna yorulur. Buradan hareketle çoğunluğunun namuslu olması sebebiyle İstanbul, Sodom gibi helâk olamaz (179).

Romanlarında İstanbullu kadınların psikolojik açıdan sahip oldukları özelliklerden belirtmenin ötesinde dış görünüş özelliklerinden de bahsedip onlar tarafından giyilen giysilere göndermeler yapmıştır. Maşlah bunlardan biridir.

Maşlah, Türk kadınları tarafından giyilen bir tür üstlük ya da dışlıktır. Manto gibi dışlık yerine giyilebilen kıyafetin kol kısmı derinliğe sahip olup böylece herhangi bir kıyafetin üstünde kolaylıkla giyilebilirdi. Karay, en iyi manto karşısında bile maşlahı tercih etmiştir. Maşlahın kadın üzerindeki duruşu daha güzel ve zariftir. Ancak bunun için yine bir şart vardır: Eski İstanbullu bir kadın olmak. Ona göre eski İstanbullu kadınlar onu en uygun şekilde kullanabilirdi. Burada onların tüm marifetinin de tutuşlarında, bazı kısımlarını bol diğer kısımlarını dar tutarak yürüyüşlerinde olduğunu ifade etmektedir (Karay, *Mapa Melikesi Nilgün* 75).

Osmanlı Devleti dönemi İstanbul'unda fakir ailelerin evlerinde ve orta direk denebilecek düzeydeki evlerde kız çocuklarının eğitimi daha onların çocuk yaşlarında başlardı. Kız çocuklarına eşyaların, kıyafetlerin ve genel anlamda evin düzenlenmesi hakkında farklı kuralların bilgisi, eğitimi verilirdi. Bu noktada odalarında salkım saçak şekilde, etrafa saçılmış hiçbir giyim ya da ev eşyası bulunmazdı. Bu şekilde yetişen kızlar yetişkinlik dönemlerinde de tüm hayatlarında böyle devam ettirirlerdi (Karay, *Mapa Melikesi Nilgün* 70).

Alt, orta ekonomik derecedeki evlerde aile içi eğitim genel manada bir adabımuaşeret eğitiminden müteşekkil olarak görülmektedir.

2. YURTIÇİNDEN İSTANBUL'A GELEN MÜSLÜMAN GÖÇMENLER

Osmanlı Devletinin son yüzyılında geçirdiği savaşlar sonucunda Osmanlı'dan alınan topraklarla beraber sayıları yüz binleri bulan Müslüman tebaa halen Osmanlı toprağı olan şehirlere, öncelikle İstanbul'a yerleşmek amacıyla yollara çıkmış ve buralara varmışlardır. Karay romanlarına bakıldığında genel anlamda İstanbul'a gelen üç tür Müslüman göçmenden bahsedildiği görülür: Balkan göçmenleri, Anadolu göçmenleri ve Kafkasya göçmenleri. Romanlarında Kafkasya göçmenleri üzerine çok fazla bilgi vermemekte, daha çok ilk iki grup (Balkan ve Anadolu göçmenleri) hakkında bilgi vermektedir.

2.1. Balkan Göçmen Kızları

Karay romanlarına göre Osmanlı'nın hâkimiyeti altından çıkmış Balkan bölgelerinden kaçarak İstanbul'a gelmiş muhacir kızlarının ilk bakışta çok rahat ayırdına varılabilecek bazı özellikleri mevcuttur. Bu kızlar İstanbul'da farklı bir muhacir tipini oluşturmuşlardır. Ayrıca R. Halit'e göre bu muhacir tipi diğerlerinden (Anadolu ve Kafkasya göçmenlerinden) daha üstün görülür (Çakmak 78). Hatta İstanbul'un yerlilerinden de birçok özellikleriyle ayrıлып onları beğenmez ve kendilerinden kabul etmezler. Özellikle Osmanlı'nın Rusya ile yaptığı savaşlardan sonra Bulgaristan'dan, Rumeli'den göç etmiş Türk kabilelerinden sonra şehirde görülmeye başlanmıştır. Anadolu'dan gelmiş olanlara göre daha endamlı, saz benizli, ince kaşlı, ela gözlü, sert yüz hatlarına sahip ve çile çekmeye dayanıklıdırlar. Ona göre boyları, yürüyüşleriyle bile diğer halktan ayrılır. Esnafla hiç şakalaşmaz, az ve öz konuşurlar. Duruşları ile bile insanlara "Bu [balkan] göçmenidir." dedirtir. Romanındaki Hüsniye isimli kahraman

tüm bu özelliklerin vücut bulmuş halidir (Karay, Bu Bizim Hayatımız 128-129).

2.2. Müslüman Göçmenlerin Eski İstanbullularla Karşılaştırılması

Refik Halit Karay, çoğunlukla romanlarında İstanbul'da yeni görülmekte olan yeni İstanbullu tipine birçok olumsuz özellikleri yükler. Onun eserlerindeki yeni İstanbullu tipinin çoğunluğu başka bir kentte doğup büyüüp İstanbul'a göçmüş şahıslar teşkil eder. Karay'a göre eski dönemin İstanbulluları her ne kadar melek olarak kabul edilemeseler de yeni dönem İstanbulluları gibi kötü ve hayâsı değillerdir:

En müfsit ve müzeviri bile nazarıma bugün -nisbeten- temiz ve mübarek görünüyor. Son zamanlarda öyle şenî şahıslarla, öyle hayâsız ve kanlı adamlarla düşüp kalktım ki mazinin simaları bana, bir mahpusun çocukluk arkadaşlarını, mektebini düşünüşü gibi hep saf, sevimli, kabahatsiz, günahsız bir tesir yapıyor. Eski devri bu sözlerimle himaye ve müdafa etmiyorum, onda da ne rezaletler gördük, ne maskaralıklar seyrettik; fakat o bir cinayetti, bu bir kital... O bir sansardı, bu bir sırtlan... Eskiden tüylerimizin ürperdiği olurdu, şimdi diken diken oluyor; eskiden yüreğimiz bulanmaz değildi, deniz tutmuş gibiyiz, şimdi ciğerlerimiz söküldü (Karay, İstanbulun Bir Yüzü 94-95)...

Eskiden beri İstanbullu olanlar ile İstanbul'a yeni gelmişler arasındaki ayırıcı unsurlardan bir başkası ise yeni gelmişlerin İstanbul'a özel olan bazı eski lezzetlerden bîhaber oluşlarıdır. Karay, Mapa Melikesi Nilgün romanında yeni İstanbul çocuğunun "Devayı Misk" ismindeki helvayı bilmeyişinden hareketle yeni İstanbulluların bu kenti İstanbul yapan daha nice unsuru bilmeyişinden yakınır (34).

İstanbul sonraki dönemlerinde de yurt içinden ve yurt dışından birçok göçe mesken olmuştur. Her göç günümüze kadar İstanbul'un silüetinde, kültüründe türlü değişiklikleri beraberinde getirmiştir.⁶ Değişikliklerin en önemlilerinden biri şehrin zengin profilinde görülebilir.

2.2.1. İstanbul'un eski zenginleriyle yeni göçmen zenginlerinin mukayesesi:

Karay romanlarında I. Dünya Savaşı sırasında ya da savaş sonrası zenginleşen karakterler ve tipler "türedi zengin" ya da 'vurguncu' şeklinde isimlendirilir. Bu "vurguncular" ya da "türedi zenginler" genel anlamda birçok türde ahlaksızlıkları yapabilecek, "eski terbiye"yi almamış, resmen "har vurup harman savuran" şahıslar şeklinde tasarlanmıştır. Harp zenginleri ve onların sürdürdükleri yaşam romanlardaki önemli sosyal tenkidin bir bölümünü oluşturmaktadır (Yalnız 227). Refik Halit, buradan hareketle İstanbul'un eski zenginleriyle yeni zenginlerini devamlı olarak kıyaslamaktadır.

Karay, İstanbul'un Bir Yüzü romanında kahramanlardan biri olan yeni İstanbullu zengin Kâni'ye kendilerini savunma hakkı da verir. Kâni, bir mukayese ile eski İstanbullu zenginlere eleştiri oklarını yöneltir:

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gürbilek, Nurdan. *Kötü Çocuk Türkü*. Metis Yayınları, 2004.

Hatırlar mısın İsmet, selâmlıkta Küçük Beyin poker masasını? Avuç avuç liralara dönerdi! Terzi Mirin faturası da her ay altmış, yetmiş liradan aşağı düşmezdi; ahırda tam üç çift araba hayvanı, iki binek atı, dört beş baş yük ve dolap beygiri, Midilli ve saire vardı. Her övünde beş tabla yemek çıkar, konakta uşak, hizmetçi otuz, kırk kişi çalışırdı. Ya küçük mahdum Beyefendi? Anasından alır, babasından alır, büyük ninesinden alır, üste de gider saati kordonu satar, Beyoğullarında öyle, delicesine, edepsizcesine borç, harç, yer, yaşardı... Peki bunlar israf değil mi, Bunlar ahlaksızlık sayılmaz mı? Bu para halkın, milletin kesesinden çıkmıyor muydu (30)?

Romanın odak noktasındaki kahramanlardan olan İsmet, İttihat ve Terakki üyelerinin 1908 sonrası siyasi karmaşadan faydalandığını ve Milli Mücadele yıllarında zenginlerin yaptıklarını gördüğü şekilde aktarıyor. İsmet, Fikri Paşa'nın konaklarında zengin bir hayatın terbiyesiyle büyüdüğünden, maddi durumlarıyla düşünsel yapıları uyuşmayan kişilerin hatalı davranışlarını iyi gözlemleyebiliyor. Refik Halit Karay, romanını bu şekilde bir tip etrafında geliştirerek değişen Türk toplumunun eski ve yeni halini ortaya koyuyor. Çünkü İsmet, geçmişini hatırlamakta ve hâli de yaşamaktadır (Aktaş 2004).

Refik Halit, İstanbullu kişilerin –daha sonra buraya göç etmişler hariç- görgü ve terbiye açısından bir "türedi" ya da "vurguncu" olsalar da yüksek anlayışları olduğunu belirtir. Karay'a göre eski İstanbullu görgülü olur. Karay'ın Bu Bizim Hayatımız romanında her ne kadar şımarıklık, edepsizlik edip "vurguncu" gibi davranırsa da Ali Dingil isimli kahraman yine de ince, ölçülü kalabilir. Zira o bu şehre yeni göçmüş bir zengin tipi değil, o eski İstanbulludur (121).

İstanbul'un eskiden beri zengin olanları bu tür kıyaslamalardan her zaman pozitif bir şekilde ayrışıp olumlanan özelliklere sahip grup olmaktadır. Refik Halit, İstanbul'daki yeni zengin olmuşları da iki kısma ayırmıştır. İlk kısımda "türedi" zenginler bulunur; İstanbul'da doğmuş burada büyümüş, harp sırasında ya da harp sonrası zengin olan şahıslardır. İkinci kısımdaysa Anadolu'da doğmuş, büyümüş, İstanbul'a göç edip burada zenginleşmiş şahıslar bulunur. Bu iki kısım içerisinde ilk kısımda olanlar yani İstanbul'da doğmuş, büyümüş ve zengin olmuş kısım, ikinci kısma (göçmen zenginlere) göre oldukça hayâli, İstanbullu olmanın özelliklerini az ya da çok bilen, saygılı şahıslardan ibarettir. Karay romanlarında bazen İstanbul'un eski zenginlerinin, paşa çocuklarının yeni zengin olmuş "türedilerle", "vurguncularla" ilgili yorumlarına yer verilirken bazen de yeni zenginlerin "eski türedilerle" ilgili yorumlarına yer verilmekte ve bu iki farklı grubun birbiriyle olan çekişmesi sunulmaktadır. Refik Halit, romanlarında bu iki grup insanı savurganlık hususunda birleştirir.

3. YURTDIŞINDAN İSTANBUL'A GAYRİMÜSLİM GÖÇMENLER: BEYAZ RUSLAR ÖRNEĞİ

Tarihin farklı dönemlerinde Osmanlı Devleti topraklarının dışında kendi ülkelerinde zulümden kaçan gayrimüslimler Osmanlı'ya sığınmıştır. Bunların en

bilinenleri İspanya'dan Osmanlı'ya gelen Yahudilerdir. Osmanlı'nın son asrında 1917 Ekim'inde Bolşevik İhtilali ile Kırım (Evpatoria, Kerç) ve Odesa limanları üzerinden kaçıp İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar bu grubun son temsilcileri olmuşlardır. Çarlık rejimi I. Dünya Savaşında İtilaf Devletlerinin müttefikiydi. Rusya içinde önceden beri çeşitli sebeplerle zemini oluşan Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmek için giriştiği savaşlarda Kızıl Ordu ile Çarlık rejiminin ordusu olan Beyaz Ordu farklı bölgelerde savaşmış. Bunların sonucunda mağlup olan Beyaz Ordu mensupları ve yakınları canlarını kurtarmak için (kendi müttefikleri olan) Avrupa'ya kaçmak istemişlerdir (Koçu 2624). Ancak Rusya'nın Batı bölgeleri Kızıl Ordu tarafından ele geçirildiğinden ve aynı dönemde (Nisan 1919) İstanbul gibi büyük bir şehir Çarlık rejiminin ittifak kurduğu ülkeler (Özellikle İngiltere ve Fransa) tarafından işgal altında tutulduğundan kaçmak için İstanbul kadar ulaşılabilir ve güvenli başka bir liman şehri kalmamıştır. Ayrıca Fransa ve İngiltere Beyaz Rusların İstanbul'a olan bu göçlerini de koordine etmiştir. Çok sayıda Rus İstanbul'a (bir kısmı Gelibolu, Çatalca ve bazı adalara) iltica etmiştir. İstanbul'da savaşla kötüleşen ekonomik krizi Balkanlardan gelen Müslüman göçmenlerle beraber Beyaz Ruslar derinleştirmiş ve sosyo-ekonomik yapıyı iyice bozmuştur. Kayıtlara göre İstanbul'a yaklaşık 150.000 Beyaz Rus iltica etmiş ve bunların 95.000 kadarı farklı bölgelere gönderilmiştir (Acar Kaplan 479). Yaklaşık 55.000 kadarı İstanbul'da kalmıştır. Bunların da bir kısmı 1922 senesinde İstanbul'dan ayrılmıştır. Beyaz Ruslar İstanbul'da 1940'lara kadar yaşamlarını devam ettirmiştir. Bir kısmı da Türklerle evlenip Türk vatandaşı olmuştur.

Refik Halit; Beyaz Rusları, İstanbul'a olan etkilerini ve onların İstanbullulardaki karşılığını romanlarında ve köşe yazılarında işlemiştir. Mülteci statüsünde İstanbul'a gelmelerinin etkisiyle buradaki her şeyin onlara güzel göründüğünü ifade eden Karay, 'haraşo' ifadesinin çıkış noktasının burası olduğunu ve İstanbullular için buraya gelen Ruslar (özellikle de kadınları) için kullanıldığını belirtir:

İstanbul'da tanıdıktı, Rus mültecilerinin akını sırasında... Fırtınalardan tüyleri örselenmiş, kanatları düşük, mecalsiz bir kuş sürüsü, bir sabah şehrin üstüne indi. Sokaklara dağıldı. Dörder beşer, yorgun argın, fakat canlarını kurtarmış olmaktan sevinçli, aşağı yukarı dolaşıyorlardı. Yabancı bir dilin acayip şivesi de beraber gelmişti. Hemen her gördüklerini beğeniyorlardı. 'haraşo!' Galiba, bu kelime 'güzel, âlâ!' manasına geliyordu ve İstanbul halkı da beyaz tenli, pürüzsüz ciltli, boylu boslu Rus kadınlarına bu ismi takmıştı: 'Haraşo...' En işkenceli, zalim bir ölümden kurtulanlar için, selâmete erince elbette hayat ve hayatın ufak tefek zevklerini sağlamak güzel görünürdü. Bu ruhi haletle beğenilmeyecek şeyleri de sefaleti ve gurbeti de hoş buluyorlardı (Karay, Çete 94).

Refik Halit, romanlarında daha çok Beyaz Rusların genç kızlarına yer vermiştir. Erkekleri hakkında daha az bilgi verilmiştir.

3.1. Beyaz Rusların Kızları

Romanlarında ve köşe yazılarında Beyaz Rusların kızlarından bahseden Karay, onları genellikle güzel olmaları açısından betimler. Bu güzelliğin İstanbullu erkekler üzerindeki tesirlerine birçok eserinde yer vermiştir. "Dişi Örümcek" adlı romanında da mevzu bahis Rus kadınlar kullanılıp onların bazı fiziksel özellikleri teşbih unsuru olmuştur. Roman kahramanı içinden; düşün kişilere o şekilde örtülü başın güzel durduğunu, 1919'da Beyaz Ruslar İstanbul'a akın akın geldiklerinde İstanbullu erkeklerin bu şekildeki başörtülerinden çok hoşlandıklarını Kâtip'in karısı sayesinde tüm o "haraşoları" hatırladığını belirtir. Ceplerinde ve sırtlarında yoktur ama alımları, çalımları yerindedir (25-26).

Refik Halit'e göre Beyaz Rus kızları yüzünden çokça aile yıkılmış, çok insan malını mülkünü onlar için harcamış, birbirini vurmuş, intihar etmiş veya evlenip mutlu olmuştur. Ancak bunlar arasında genellikle olumsuz tesirlere abartılı bir anlatımla daha çok yer ayrılmıştır. İstanbul'da yaşayan Beyaz Rus kızlarının büyük, küçük, kırık, dökük bin civarında evin satılmasına; Beyoğlu'ndakiler de azametli, heybetli bin civarı apartman, köşk ve konağın elden gitmesine sebep olmuşlardır. Yinede akşamları işlerinden dönen erkeklerin akıllarındaki isinema perdesine yansıtılmak mümkün olsaydı (yazının yazıldığı devirde) ülkemizden ayrılmakta olan "haraşolar"ın hayalleri görünürdü (Karay, *Aydede*-1922 131).

Yaşadıkları ölüm tehlikesiyle beraber can kaygısı çeken Beyaz Rus kadınları iltica ederken büyük bir sefalet yaşamışlar ve bununla beraber bitlenmişlerdir. Bundan da kurtulmak için saçlarını kesip İstanbul'a kesik saçlı kadınlar görünümüyle gelmişlerdir. İstanbul'un "hafifmeşrep" olarak kabul edilen kadınları; bu kısa saçlı, yeni zuhur etmiş kadınların ilgiyle karşılandığını görünce ilginin sebebini buna yorarak kendi saçlarını kesmişlerdir. Bu durum İstanbul kadınları arasında kısa saç modasını başlatmıştır (Koçu 2625-2626). Bu da olumsuz olarak görülen bir durumun İstanbul modasına bir yansıması olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

1920 Kasım'ında iltica eden Beyaz Rusların Florya ve Yeşilköy civarına yerleştirilmesi buradaki deniz hamamı kültürünü plaj kültürüne dönüştürmüştür. Onlardan önce kadınların ve erkeklerin ayrı şekilde deniz banyolarıyla ancak kavuşabildikleri deniz suyuna plajda mayo ile girme modası hayata geçmiştir. Onlara bazı işgal kuvvetlerinin askerleri de eşlik etmiştir. Bu durum Türk basınında deprem etkisi oluştursa da yabancı ve Türk erkekleri akın akın buralara çekmiş ve bu moda kalıcı hale gelmiştir (Bakar 206-207).

3.2. Eğlence Mekânlarında Beyaz Ruslar

Mütareke dönemi İstanbul'una iltica eden Beyaz Ruslardan bir iş yeri açabilmek için sermayesi olanlar ya da gerekli parayı bazı eşyalarını satıp toplayabilenler; -özellikle Galata civarında- barlar, pavyonlar açmış ve işletmişlerdir. İşgalci ülkelerin ordularına mensup (İngiliz, Fransız ve İtalyan) askerlerin eğlence mekânları, göçmen Rusların açtığı bu barlar olmuştur. İstanbul'un ilk barlarını onlar açmışlardır. Buraların çeşitli sanat

camialarından insanların uğrak yeri olduğunun, gerçek anlamda kibar insanların buralara uğradığının öte yandan genç, güzel kadınların müşterileri buraya çekecek unsur olarak kullanıldığı da belirtilmektedir (Koçu 2625).

İstanbul'a General Denikin tahliyesiyle gelen Beyaz Ruslarla beraber eğlence mekânlarında Türkler ilk defa "tombala" oyunu ile tanışmışlar ve oldukça ilgi göstermişlerdir. Hatta bir kumar türü olan bu oyunun erkekleri teşvik edici haberleri gazetelerde çıkmıştır. Yine müşterileri buraya çekmek için Beyaz Rus kızları kullanılmıştır (Bakar 216).

Karay, mütareke döneminin meşhur bir bestesi olan "Konstantinopl" ile Yezidin Kızı romanında anlatıcıya hüznü hisler bıraktırıp ona Mütareke zamanındaki İstanbul'u ve o barları hatırlatmaktadır. Beyaz Rusların sahibi olduğu barlar, İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri askerlerinin uğrak yerlerindedir. Konstantinopl şarkısı o dönem buralarda sıkça çalınan hareketli bir şarkıdır. Her ne kadar oynak bir şarkı olsa da anlatıcıyı hüznendirir (78).

Yukarıda zikredilen İstanbul eğlence mekânları Karay romanlarında yine Beyaz Rusların çalıştığı, Türk erkeklerin onlarla tanıştığı mekânlar olarak çizilmiştir:

"Evlendim. Zira Nina'yı seviyordum. Nina'yı kurtaracaktım. Korkuyordum ki, o da birçokları gibi İstanbul'da yeni açılmış Rus lokantalarının süsü, İngiliz zabitlerinin şahane vekarlı hizmetçisi olmasın... Kumarhanelerde çığırkanlık yapmasın" (Karay, Çete 96)...

Beyaz Ruslar, (her ne kadar çoğunluğu Türkiye'den ayrılmış olsalar da) 1940'lara kadar İstanbul'daki eğlence mekânlarının (pavyon, bar, şarap evi) sahipleri olmuşlar ve yenilerini de yine onlar açmışlardır (Deleon, 81).

3.3. İstanbul'un Beyaz Rus Seyyar Satıcıları

İstanbul'da mülteci olarak bulunan Beyaz Ruslar sadece canlarını kurtarmak suretiyle Rusya'dan kaçtıklarından dolayı yanlarına çok fazla eşya alamamışlardır. Yanlarında getirdikleri Rus çarlık parası da yine İstanbul'da kıymetsiz kaldığından İstanbul'da çeşitli işler yapmışlardır. Beyaz Ordu'ya mensup olmuş general üniformasına sahip kişilerin caddelerde seyyar şekilde bazı eşya ve yiyecek sattıkları da Karay romanlarında görülmektedir:

Bende çayın böyle içilmesini severim; semaverde demlenmiş çayın zevki başkadır. Toparlık, kabarmış, iri yaldızlı, gatolara gözü ilişiyor, hayrete düşüyor. Bunlar 'punçiki' denilen Rus gatosu [Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir Rus yiyecek/tatlı türü.] ... Mütareke devrinde İstanbul'a akın eden general ve kolonel kaputlu ve ak sakallı mülteciler sokaklarımızda gezdirip satarlardı; melâl verici sesleri hâlâ kulağımdadır (Karay, Çete 159).

Bazı Ruslar gelirken yanlarında Grandük saraylarından bazı önemli sayılabilecek eşyaları (Gümüş çatal, kaşık ve şamdanlar gibi) getirebilmişlerdir. Onlar da bu eşyaları İstanbul'da oldukça ucuza satmışlardır (Karay, Dört Yapraklı Yonca 161).

SONUÇ

Refik Halit Karay; yaşamış olduğu dönem göz önüne alındığında Türk toplumunun, İstanbul'un kırılma noktaları denebilecek önemli olaylarına -içeriden ya da dışarıdan- şahitlik etmiş, gözlemleyebilmiş bir romancıdır. Bu şahit oluşlarını yer yer romanlarında ele almış, kullanmıştır. Karay'ın romanlarında işlediği iç ve dış göç olgusu -genel anlamda ve kısa vadede- İstanbul'un kendisine, İstanbulluluğa zarar veren bir olgudur. İstisna örnekler olsa da İstanbul'da uzun sürede oluşmuş bulunan bir nevi "yüksek kültürlülük hali" göçlerle birlikte zarar görmüş, bozulmaya uğramıştır.

Karay'ın romanlarında İstanbul'a gelmiş olan iki farklı göçmen kadın tipini (Balkan göçmeni kadınları ve Beyaz Rus olan kadınları) düşündüğümüzde Balkanlardan göç etmiş kadın tipinin diğerine göre çok daha olumlu özelliklerle donatıldığı görülmektedir. Romanlarda Balkan göçmeni kadınlar İstanbul'da var olan düzene kendilerini bir nevi eklemleyip sosyo-kültürel düzenin devamını sağlarken -genel manada- Beyaz Rus kadınlar ise bu düzeni bozan, yıkıp değiştiren tipler olmuştur. Bunların çoğunluğunu da eğlence mekânlarında çalışanlar oluşturur.

Genel bir perspektiften bakıldığında Karay romanlarında İstanbul insanı çok çeşitli yönlerden incelenip kullanılmıştır. İstanbullular: Eski ya da doğuştan İstanbullu, yeni ya da sonradan İstanbullu, eski İstanbul zengini, yeni/göçmen İstanbul zengini, eski İstanbul kadını, yeni/göçmen İstanbul kadını gibi farklı insan tiplerine ayrılarak sunulmuştur. Bu sınıflandırmaların tümünde geçmişe dair olanlar yeni göçmenlerden daha üstün tutulmuşlardır. İstanbul'da doğmuş, büyümüş olan şahıslar İstanbul'a sonradan gelmiş olan şahıslardan öndedir. Çünkü Karay'a göre onlar İstanbullaşabilmişlerdir. Onun kültürünü, anlayış ve yaşama şeklini tam anlamıyla içselleştirebilmiş kimselerdir. İstanbul'a göç etmiş, burada bir süre yaşamış, zengin olmuş şahıslar bile henüz İstanbullaşamamışlardır. Karay'a göre bu İstanbullu olabilme süreci belki gelecekte bir zaman diliminde gerçekleşebilir ama yine de çok zaman gerekmektedir.

Karay'ın romanlarında çizilmiş göçmen tiplerin (abartıları çıkarıldığında) İstanbul'un sosyo-kültürel tarihini oldukça etkiledikleri görülebilmektedir. Romanları vasıtasıyla İstanbul'daki değişen kültürel yapıyı gözlemleyebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acar Kaplan, Kezban. "Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)." *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 16, s 4, 2018, ss. 479.
- Aktaş, Şerif. *Edebiyatın Zirvesindekiler Refik Halit Karay*. Akçağ Yayınları, 2004.
- Bakar, Bülent. *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*. Tarihçi Kitabevi, 2015.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Türkiye'de muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 10, s. 1-4, 1949, ss. 204-223.
- Çakmak, Fatih. *Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2016.
- Deleon, Jak. *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar 1920-1990*. Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1990.
- Egüz, Kübra. *İstanbullu Kimliğinin ve İstanbul'a Göçün Medyada Temsili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Gülsoy, Ufuk. "Osmanlı Topraklarına Avrupa'dan Muhacir İskânı (1856-1859)." *İlmî Araştırmalar*, c. 0, s. 3, 1996. ss. 51-63.
- Gürbilek, Nurdan. *Kötü Çocuk Türk*. Metis Yayınları, 2004.
- İpek, Nedim. "Kaynakların Dilinde Göç Kavramı." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c.17, s. 17, 2014, ss. 9-20.
- Karay, Refik Halit. *İstanbulun Bir Yüzü*. Semih Lûtfi Kitabevi, 1939. (1.bs. 1920)
- Karay, Refik Halit. *Yezidin Kızı*. Semih Lûtfi Kitabevi, 1939. (1.bs. 1937)
- Karay, Refik Halit. *Anahtar*. İnkılâp Kitabevi, 1947. (1.bs. 1947)
- Karay, Refik Halit. *Dişi Örumcek*. Çağlayan Yayınevi, 1953. (1.bs. 1953)
- Karay, Refik Halit. *Bugünün Saraylısı*. Çağlayan Yayınevi, 1954. (1.bs. 1954)
- Karay, Refik Halit. *2000 Yılın Sevgilisi*. Çağlayan Yayınevi, 1954. (1.bs. 1954)
- Karay, Refik Halit. *Kadınlar Tekkesi*. Tirkeş Yayınevi, 1956. (1.bs. 1956)
- Karay, Refik Halit. *Dört Yapraklı Yonca*. Arif Bolat Kitabevi, 1957. (1.bs. 1957)
- Karay, Refik Halit. *Nilgün*. Nebioğlu Yayınevi, 1960. (1.bs. 1950-1952)
- Karay, Refik Halit. *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1964. (1.bs. 1964)
- Karay, Refik Halit. *Bu Bizim Hayatımız*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1964. (1.bs. 1950)
- Karay, Refik Halit. *Çete*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1975. (1.bs. 1939)

- Karay, Refik Halit. *Yerini Seven Fidan*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1977. (1.bs. 1977)
- Karay, Refik Halit. *Aydede-1922*. Hazırlayan Mustafa Apaydın, İnkılâp Kitabevi, 2013.
- Karay, Refik Halit. *Aydede 1949*. Hazırlayan Mustafa Apaydın, İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Beyaz Ruslar." *İstanbul Ansiklopedisi*, 1961, 5. cilt, ss. 2624-2626.
- Okay, M. Orhan. "Refik Halit Karay." *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2001, 24. cilt, ss. 481.
- Okay, M. Orhan. *Bir Başka İstanbul*. Kubbealtı Neşriyatı, 2007.
- Oran Arslan, Nebahat. "Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945)." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 14, s. 35, 2007, ss.341-359.
- Öncü, Ayşe. "İstanbullular ve Ötekiler- Küresellik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi." *İstanbul-Küresel ve Yerel Arasında*, Derleyen Çağlar Keyder, Metis Yayınları, 2000.
- Pustu, Yunus. "Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918)." *Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, c. 1, s. 2, 2020, ss. 591-636.
- Spataris, Haris. *Biz İstanbullular Böyleyiz! 1906-1922*. Çeviren İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, 2011.
- Turna, Nalan. *19. YY'den 20. YY'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürur Tezkereleri*. Kaknüs Yayınları, 2013.
- Yalınız, Kaan. *Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2017.

